ӘОЖ: 376.112.4
ҒТАМР: 14.07.05

МАЛДЫБАЕВ Қ.Б.

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы, әскери педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы, магистр, полковник

ЖАҺАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДА АЛАШ МҰРАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ САНАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Андатпа. Мақалада жаһандану дәуірінде Алаш мұрасын ғылыми-теориялық және тәрбиелік тұрғыдан пайдаланудың маңызы қарастырылады. Қазіргі ақпараттық қоғамда ұлттық бірегейлікті сақтау, жас ұрпақтың рухани тұрақтылығын қалыптастыру және білім беру жүйесін ұлттық құндылықтармен ұштастыру мәселелері өзекті сипат алып отыр. Осы тұрғыдан алғанда, Алаш қайраткерлерінің ағартушылық, мемлекетшілдік, тіл, жер, білім, мәдениет және азаматтық жауапкершілік туралы идеялары бүгінгі қоғам үшін маңызды рухани-интеллектуалдық негіз бола алады. Мақалада Ә. Бөкейхан, А. Байтұрсынұлы, М. Дулатұлы, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов еңбектеріндегі ұлттық жаңғыру идеялары талданып, олардың қазіргі білім беру, тәрбие және ақпараттық кеңістікпен байланысы ашылады. Сонымен қатар Алаш мұрасын жаһандану жағдайында қолданудың практикалық бағыттары көрсетіледі.

Түйінді сөздер: Алаш мұрасы, жаһандану, ұлттық сана, білім беру, рухани жаңғыру, ұлттық бірегейлік, ақпараттық мәдениет, тәрбие.

МАЛДЫБАЕВ К.Б.

старший преподаватель кафедры военной педагогики и психологии Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, магистр, полковник

РОЛЬ НАСЛЕДИЯ АЛАШ В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация. В статье рассматривается значение использования наследия Алаш в научно-теоретическом и воспитательном аспектах в эпоху глобализации. В современном информационном обществе особую актуальность приобретают вопросы сохранения национальной идентичности, формирования духовной устойчивости молодого поколения и интеграции национальных ценностей в систему образования. В этом контексте идеи деятелей Алаш, касающиеся просвещения, государственности, языка, земли, образования, культуры и гражданской ответственности, могут служить важной духовно-интеллектуальной основой для современного общества. В статье анализируются идеи национального возрождения в трудах А. Букейхана, А. Байтурсынулы, М. Дулатулы, М. Жумабаева, Ж. Аймауытова, а также раскрывается их связь с современным образованием, воспитанием и информационным пространством. Кроме того, определяются практические направления использования наследия Алаш в условиях глобализации.

Ключевые слова: наследие Алаш, глобализация, национальное сознание, образование, духовное возрождение, национальная идентичность, информационная культура, воспитание.

MALDYBAYEV K.B.

Senior Lecturer, Department of Military Pedagogy and Psychology, Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Master, Colonel

THE ROLE OF ALASH HERITAGE IN SHAPING NATIONAL IDENTITY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Annotation*.* The article examines the importance of using the heritage of Alash from scientific-theoretical and educational perspectives in the era of globalization. In modern information society, the issues of preserving national identity, developing the spiritual resilience of the younger generation, and integrating national values into the education system are becoming increasingly relevant. In this regard, the ideas of the Alash figures concerning enlightenment, statehood, language, land, education, culture, and civic responsibility can serve as an important spiritual and intellectual foundation for contemporary society. The article analyzes the ideas of national revival reflected in the works of A. Bukeikhan, A. Baitursynuly, M. Dulatuly, M. Zhumabayev, and Zh. Aimauytov, and reveals their connection with modern education, upbringing, and the information space. In addition, the article identifies practical directions for applying the Alash heritage in the context of globalization.

Keywords*:* Alash heritage, globalization, national consciousness, education, spiritual revival, national identity, information culture, upbringing.

Кіріспе. Қазіргі кезеңде жаһандану үдерісі қоғам өмірінің барлық саласына ықпал етуде. Ақпараттық технологиялардың дамуы, мәдени байланыстардың кеңеюі, цифрлық кеңістіктің күшеюі адамзатқа жаңа мүмкіндіктер ашқанымен, ұлттық болмысты сақтау мәселесін де күрделендірді. Әсіресе жас ұрпақтың дүниетанымы, құндылықтық бағдары мен рухани иммунитеті жаһандық ақпарат ағынының тікелей ықпалында қалыптасуда.

Осы жағдайда тарихи сананы жаңғырту, ұлттық мұраны жүйелі зерттеу және оны қазіргі білім беру мен тәрбие үдерісіне енгізу ерекше мәнге ие. Қазақ халқының XX ғасыр басындағы қоғамдық-саяси және рухани дамуында айрықша орын алған Алаш қозғалысы – ұлттық жаңғырудың, білімге ұмтылудың, мемлекеттілік сананың және рухани дербестіктің жарқын көрінісі. Алаш қайраткерлері ұлт болашағын білімді, саналы, отаншыл және жауапты азамат тәрбиелеумен байланыстырды [1; 2].

Алаш идеясы бүгінгі жаһандану дәуірінде тек тарихи құбылыс ретінде ғана емес, ұлттық дамудың рухани-әдіснамалық негізі ретінде қарастырылуы тиіс.

Зерттеудің өзектілігі

Жаһандану жағдайында ұлттық мәдениеттердің өзара ықпалдасуы күшейіп, кейбір қоғамдарда тілдік, рухани және мәдени әлсіреу қаупі байқалады. Ақпараттық кеңістікте шетелдік мәдени үлгілердің басымдығы, әлеуметтік желілердегі жалған ақпарат, тұтынушылық сананың күшеюі жастардың ұлттық құндылықтарға қатынасын өзгертуі мүмкін.

Мұндай жағдайда Алаш мұрасына қайта оралу – өткенді дәріптеу ғана емес, қазіргі қоғамның рухани қажеттілігін өтеудің бір жолы. Алаш қайраткерлері

көтерген тіл, жер, білім, әйел теңдігі, ұлттық мектеп, баспасөз, ел басқару және азаматтық жауапкершілік мәселелері қазіргі таңда да өз маңызын жоғалтқан жоқ [3; 6].

Алаш зиялылары үшін ұлттың дамуы біліммен, мәдениетпен, құқықтық санамен және саяси жауапкершілікпен тығыз байланысты болды. Сондықтан олардың мұрасын қазіргі білім беру жүйесінде, жастар тәрбиесінде және ұлттық идеологияны қалыптастыруда пайдалану ғылыми әрі практикалық тұрғыдан маңызды.

Алаш мұрасының тарихи-идеялық негіздері

Алаш қозғалысы XX ғасырдың басында қазақ қоғамының саяси және рухани жаңғыру қажеттілігінен туған тарихи құбылыс болды. Бұл қозғалыстың басты мақсаты – қазақ халқын отарлық тәуелділіктен, сауатсыздықтан, саяси енжарлықтан арылтып, өркениетті елдер қатарына қосу еді.

Әлихан Бөкейхан ұлттық мемлекеттілік, жер мәселесі және саяси дербестік идеясын көтерсе, Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тіл білімінің негізін қалап, ұлттық әліпби мен оқулықтар жасау арқылы халықты ағартуға ерекше үлес қосты [1; 2]. Міржақып Дулатұлы «Оян, қазақ!» еңбегі арқылы халықты білімге, сергектікке және елдік санаға шақырды [3]. Мағжан Жұмабаев педагогикалық еңбектерінде ұлттық тәрбие, бала психологиясы және рухани кемелдену мәселелерін терең қарастырды [4]. Жүсіпбек Аймауытов адамның мінезі, тәрбиесі, қоғам мен тұлға байланысы туралы ойларымен қазақ педагогикасы мен психологиясының дамуына ықпал етті [5].

Алаш қайраткерлерінің басты ерекшелігі – олар ұлттық мәселені бір ғана саяси талап деңгейінде емес, білім, мәдениет, тіл, тәрбие, баспасөз және қоғамдық сана арқылы кешенді түрде шешуге ұмтылды. Осы тұрғыдан алғанда, Алаш мұрасы қазіргі Қазақстан қоғамының рухани жаңғыру үдерісінде маңызды теориялық негіз бола алады.

Алаш идеялары және қазіргі жаһандану сын-қатерлері

Жаһандану дәуірінде ұлттық санаға әсер ететін негізгі факторлардың бірі – ақпараттық кеңістік. Бұрын қоғамдық ой баспасөз, кітап және ағартушылық ұйымдар арқылы таралса, қазіргі уақытта әлеуметтік желілер, онлайн платформалар және цифрлық медиа негізгі ықпал құралына айналды.

XX ғасырдың басында «Қазақ», «Айқап», «Сарыарқа» сияқты басылымдар ұлттық сананы оятудың маңызды құралы болды. Бұл басылымдарда жер мәселесі, оқу-ағарту, тіл, әйел теңдігі, ел басқару және ұлттық дербестік тақырыптары кеңінен көтерілді [6; 7]. Қазіргі кезеңде осы қызметті цифрлық платформалар, білім беру порталдары, әлеуметтік желілер және электрондық ресурстар атқара алады.

Алайда цифрлық кеңістіктің мүмкіндігімен қатар қаупі де бар. Жалған ақпарат, манипуляция, тілдік шұбарлану, ұлттық құндылықтардың әлсіреуі жастардың дүниетанымына кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан Алаш қайраткерлерінің баспасөз арқылы халық санасын қалыптастыру тәжірибесі қазіргі медиасауаттылық пен ақпараттық мәдениетті дамытуда маңызды үлгі бола алады (№1 кесте).

1-кесте. Алаш мұрасы мен жаһандану дәуіріндегі қоғамдық міндеттердің сабақтастығы

Салыстыру бағыты	Алаш кезеңіндегі негізгі ұстаным	Қазіргі жаһандану кезеңіндегі міндет
Ұлттық сана	Қазақ халқын елдікке, бірлікке және саяси сергектікке шақыру	Ұлттық бірегейлікті жаһандық ықпал жағдайында сақтау
Білім беру	Қазақ тіліндегі оқулықтар жазу, ұлттық мектеп қалыптастыру	Цифрлық білім беру, STEAM, ұлттық мазмұндағы оқу бағдарламаларын дамыту
Ақпарат кеңістігі	Ұлттық баспасөз арқылы қоғамдық пікір қалыптастыру	Әлеуметтік желі мен цифрлық медиа арқылы саналы ақпараттық мәдениет қалыптастыру
Тіл мәселесі	Ана тілін ұлт сақталуының басты шарты ретінде қарастыру	Қазақ тілінің ғылым, технология және цифрлық кеңістіктегі қолданысын кеңейту
Жастар тәрбиесі	Отаншыл, білімді, жауапты азамат тәрбиелеу	Рухани тұрақты, бәсекеге қабілетті, ұлттық құндылыққа берік тұлға қалыптастыру
Мемлекеттілік	Ұлттық автономия, құқықтық сана, халық мүддесін қорғау	Әділетті қоғам, азаматтық белсенділік және жауапты басқару мәдениетін дамыту

Бұл кестеден Алаш идеяларының қазіргі қоғамдағы өзектілігі айқын көрінеді. Алаш қайраткерлері көтерген мәселелер уақыт өзгерсе де, мазмұндық тұрғыдан бүгінгі ұлттық даму міндеттерімен үндеседі.

Білім беру жүйесінде Алаш мұрасын қолдану

Алаш қайраткерлері ұлт болашағын ең алдымен біліммен байланыстырды. Ахмет Байтұрсынұлының ағартушылық қызметі, қазақ тілінде оқулықтар жазуы, тіл ғылымын жүйелеуі ұлттық білім беру жүйесінің қалыптасуына негіз болды [2]. Мағжан Жұмабаевтың «Педагогика» еңбегі ұлттық тәрбие мен тұлға қалыптастыру мәселесін ғылыми деңгейде қарастырған маңызды еңбек саналады [4].

Қазіргі білім беру жүйесінде Алаш мұрасын бірнеше бағытта қолдануға болады. Біріншіден, Алаш қайраткерлерінің еңбектерін тарих, әдебиет, педагогика, саясаттану және мәдениеттану пәндерінде жүйелі оқыту қажет. Екіншіден, олардың идеяларын жастардың азаматтық жауапкершілігін қалыптастыруда пайдалану маңызды. Үшіншіден, Алаш мұрасын цифрлық форматқа көшіру, электронды оқу құралдарын жасау және мультимедиалық ресурстар арқылы насихаттау қажет.

Алаш зиялыларының білім туралы көзқарасы қазіргі STEAM, цифрлық сауаттылық, функционалдық білім және өмір бойы оқу қағидаларымен үйлеседі. Айырмашылығы – Алаш қайраткерлері білімді тек жеке табыс құралы емес, ұлтқа қызмет етудің жолы деп түсінді.

Ұлттық тәрбие және рухани тұрақтылық мәселесі

Қазіргі жастардың дүниетанымы көп жағдайда интернет, әлеуметтік желі және жаһандық мәдениет арқылы қалыптасады. Бұл үдеріс жастарға жаңа білім мен мүмкіндік бергенімен, рухани тұрақсыздық, еліктеушілік, тілдік әлсіреу және тарихи жадтың көмескіленуі сияқты мәселелерді де туындатады.

Алаш мұрасы осы тұрғыдан жастар тәрбиесінде маңызды рөл атқарады. Міржақып Дулатұлының елді оятуға шақырған идеялары, Мағжан Жұмабаевтың ұлттық тәрбие туралы ойлары, Жүсіпбек Аймауытовтың тұлға психологиясына қатысты тұжырымдары қазіргі тәрбие жұмыстары үшін құнды теориялық негіз бола алады [3; 4; 5].

Алаш қайраткерлері ұсынған тәрбие үлгісінің басты белгілері мыналар:

- *ұлттық санаға беріктік;*
- *ана тілін құрметтеу;*
- *білімге ұмтылу;*
- *елге қызмет ету;*
- *адамгершілік пен жауапкершілік;*
- *заман талабына бейімделу.*

Бұл қағидалар қазіргі жастарды тәрбиелеуде ерекше маңызды. Себебі жаһандану жағдайында бәсекеге қабілетті тұлға тек технологиялық сауатты ғана емес, рухани негізі берік, ұлттық құндылықтарды түсінетін азамат болуы тиіс. Алаш идеяларын қазіргі білім және тәрбие үдерісінде қолдану бағыттарыттармен қарастырса болады (№2 кесте).

2-кесте. Алаш идеяларын қазіргі білім және тәрбие үдерісінде қолдану бағыттары

Бағыт	Алаш мұрасындағы негіз	Қазіргі қолдану жолы
Ұлттық білім	Қазақ тіліндегі оқулықтар, ұлттық мектеп идеясы	Оқу бағдарламаларына Алаш мұрасын енгізу, элективті курстар ашу
Азаматтық тәрбие	Елге қызмет ету, саяси жауапкершілік	Жастар ұйымдары, дебат, волонтерлік және қоғамдық жобалар арқылы дамыту
Тіл мәдениеті	Ана тілін ұлт болмысының өзегі деп тану	Қазақ тіліндегі цифрлық контентті көбейту, ғылыми тіл мәдениетін қалыптастыру
Ақпараттық мәдениет	Ұлттық баспасөз арқылы ағарту	Медиасауаттылық, фактчекинг, ақпаратты сыни талдау дағдыларын дамыту
Рухани тәрбие	Адамгершілік, отаншылдық, ұлттық намыс	Тәрбие сағаттары, әдеби-танымдық жобалар, тарихи тұлғалар мұрасын насихаттау
Ғылыми ізденіс	Білім мен ғылымды ұлт дамуының тірегі деп тану	Ғылыми жобаларда Алаш тақырыбын кеңейту, архив деректерін зерттеу

Бұл бағыттар Алаш мұрасын тек тарихи материал ретінде емес, қазіргі педагогикалық және қоғамдық тәжірибеде қолдануға мүмкіндік береді.

Алаш мұрасы және ақпараттық қоғам

Алаш қайраткерлері өз дәуірінде баспасөздің қоғамдық сананы қалыптастырудағы рөлін терең түсінді. «Қазақ» газеті халықты ағарту, елдік мәселелерді талқылау және ұлттық мүддені қорғау құралына айналды [6]. Бүгінгі ақпараттық қоғамда осы тәжірибені жаңа форматта жалғастыру қажет.

Қазіргі жағдайда Алаш идеясын насихаттау тек кітаптар мен ғылыми конференциялар арқылы ғана шектелмеуі тиіс. Оны подкаст, деректі фильм, әлеуметтік желі жобалары, интерактивті платформалар, электронды кітапхана, онлайн курс және жастарға арналған қысқа танымдық контент арқылы тарату

маңызды.

Егер XX ғасырдың басында Алаш зиялылары ұлттық сананы газет арқылы оятса, бүгінгі зиялы қауым оны цифрлық кеңістік арқылы дамытуы тиіс. Бұл – тарихи сабақтастықтың заманауи көрінісі.

Алаш идеяларының қазіргі қоғам үшін практикалық маңызы

Алаш мұрасының қазіргі кезеңдегі маңызын бірнеше бағытта көрсетуге болады. Біріншіден, ол ұлттық бірегейлікті сақтаудың рухани негізі болып табылады. Екіншіден, білім беру жүйесіне ұлттық мазмұн енгізуге мүмкіндік береді. Үшіншіден, жастарды азаматтық жауапкершілікке тәрбиелейді. Төртіншіден, ақпараттық кеңістікте ұлттық мүддені қорғау мәдениетін қалыптастырады. Бесіншіден, мемлекет пен қоғам арасындағы жауапты қарым-қатынас идеясын күшейтеді.

Алаш қайраткерлерінің басты мұраты – қазақ қоғамын білімді, дербес ойлайтын, құқықтық санасы қалыптасқан және ұлттық мүддеге қызмет ететін деңгейге көтеру болды [7]. Бұл мұрат қазіргі Қазақстан қоғамы үшін де өзекті (№3 кесте).

3-кесте. Алаш идеяларының қазіргі қоғамдағы қолданылу мүмкіндіктері

№	Қоғамдық сала	Алаш мұрасындағы идея	Қазіргі маңызы
1	Білім беру	Ұлттық мектеп, ана тіліндегі оқулық, сауат ашу	Білім мазмұнын ұлттық құндылықтармен байыту
2	Ғылым	Білім мен зерттеуді ұлт дамуының негізі деп тану	Жастардың ғылыми ізденісін ұлттық тақырыптармен байланыстыру
3	Тіл саясаты	Қазақ тілін ұлт сақталуының басты шарты ретінде түсіну	Қазақ тілінің цифрлық және ғылыми қолданысын кеңейту
4	Мәдениет	Ұлттық әдебиет, тарих және дәстүрді сақтау	Мәдени жаһандану жағдайында ұлттық кодты қорғау
5	Жастар саясаты	Отаншыл, жауапты, білімді ұрпақ тәрбиелеу	Рухани тұрақты және бәсекеге қабілетті жастар қалыптастыру

6	Ақпараттық кеңістік	Баспасөз арқылы қоғамдық сана қалыптастыру	Цифрлық медиада ұлттық мазмұнды күшейту
7	Мемлекетшілдік	Автономия, құқықтық сана, елдік мүдде	Азаматтық қоғам мен жауапты басқару мәдениетін дамыту

Кестеде көрсетілген бағыттар Алаш мұрасының қазіргі қоғам үшін тек тарихи-танымдық емес, нақты практикалық мәні бар екенін дәлелдейді.

Талқылау. Алаш мұрасын қазіргі білім беру мен тәрбие жүйесіне енгізу барысында оны тек тарихи тұлғалардың өмірбаянымен шектеуге болмайды. Керісінше, Алаш идеяларын қазіргі мәселелермен байланыстыра оқыту қажет. Мысалы, Ахмет Байтұрсынұлының тіл туралы ойларын қазіргі қазақ тілінің цифрлық кеңістіктегі қолданысымен, Міржақып Дулатұлының ұлттық ояну идеясын қазіргі азаматтық белсенділікпен, Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық тұжырымдарын бүгінгі тұлға тәрбиесімен сабақтастыруға болады.

Сонымен қатар Алаш мұрасын жастарға түсінікті тілде жеткізу маңызды. Қазіргі ұрпақ үшін тарихи мәтіндерді тек академиялық стильде ұсыну жеткіліксіз. Оларды визуалды материалдар, қысқа бейнероликтер, интерактивті тапсырмалар, цифрлық архивтер және жобалық оқыту әдістері арқылы меңгерту тиімді.

Алаш идеясының басты құндылығы – оның дәстүр мен жаңашылдықты қарсы қоймай, керісінше, үйлестіруінде. Бұл жаһандану дәуірінде ерекше маңызды. Себебі қазіргі қоғамға ұлттық тамырынан ажырамайтын, бірақ әлемдік білім мен технологияны меңгерген ұрпақ қажет.

Қорытынды. Алаш мұрасы – қазақ халқының ұлттық санасын қалыптастырған, білім мен мемлекеттілік идеясын ұштастырған, рухани жаңғыруға жол ашқан аса маңызды тарихи-интеллектуалдық құндылық. Жаһандану жағдайында бұл мұраның маңызы арта түсуде. Себебі қазіргі ақпараттық қоғамда ұлттық бірегейлікті сақтау, жастардың рухани тұрақтылығын қамтамасыз ету және білім беру жүйесін ұлттық мазмұнмен байыту өзекті міндетке айналды.

Алаш қайраткерлерінің идеялары бүгінгі қоғамға бірнеше бағытта қызмет ете алады: ұлттық білім беру мазмұнын жаңарту, жастарды отаншылдыққа тәрбиелеу, қазақ тілінің мәртебесін күшейту, ақпараттық мәдениетті дамыту, азаматтық жауапкершілікті қалыптастыру және ұлттық мемлекеттілік сананы нығайту.

Демек, Алаш мұрасын қазіргі білім беру, тәрбие, мәдени саясат және цифрлық ақпарат кеңістігінде жүйелі пайдалану – жаһандану дәуірінде ұлттық болмысты сақтаудың және қоғамды рухани жаңғыртудың маңызды шарты. Алаш идеясы өткеннің мұрасы ғана емес, бүгінгі және келешек ұрпақ үшін бағыт-бағдар беретін

рухани бағдаршам болып табылады.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Ә. Бөкейхан. / Таңдамалы – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1995. – Б.: 45–58, 112–126.
2. А. Байтұрсынұлы / Тіл тағылымы: қазақ тілі мен оқу-ағартуға қатысты еңбектері. / Алматы: Ана тілі, 1992. Б.: 141–168, 265–284.
3. М. Дулатұлы / Оян, қазақ! – Алматы: Атамұра, 2003. Б.: 9–28, 31–46.
4. М. Жұмабаев / Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992. – Б.: 13–42, 55–78.
5. Ж. Аймауытұлы / Психология. – Алматы: Рауан, 1995. Б.: 35–78, 101–124.
6. К. Нұрпейісов / Алаш һәм Алашорда. – Алматы: Ататек, 1995. Б.: 72–96, 101–156, 180–214.
7. М. Қойгелдиев / Алаш қозғалысы. – Алматы: Санат, 1995. Б.: 84–132, 145–188, 201–230.
8. Қазақстан тарихы: энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2010. Б.: 52–54, 74–76, 118–121.

REFERENCES:

1. A. Bokeykhan. / Tangdamaly – Almaty: Qazaq entsiklopediyasy, 1995. – B.: 45–58, 112–126.
2. A. Baytursynuly / Til taghylymy: qazaq tili men oqu-aghartugha qatysty engbekteri. / Almaty: Ana tili, 1992. B.: 141–168, 265–284.
3. M. Dulatuly / Oyan, qazaq! – Almaty: Atamura, 2003. B.: 9–28, 31–46.
4. M. Zhumabaev / Pedagogika. – Almaty: Ana tili, 1992. – B.: 13–42, 55–78.
5. Zh. Aymauytuly / Psiqologhiya. – Almaty: Rauan, 1995. B.: 35–78, 101–124.
6. K. Nurpeyisov / Alash ham Alashorda. – Almaty: Atatek, 1995. B.: 72–96, 101–156, 180–214.
7. M. Qoygeldiev / Alash qozghalysy. – Almaty: Sanat, 1995. B.: 84–132, 145–188, 201–230.
8. Qazaqstan tarikhy: entsiklopediyalyq anyqtamalyq. – Almaty: Aruna, 2010. B.: 52–54, 74–76, 118–121.